

Cseke Gábor

HŐS VAGY ÁRULÓ?

1.

Idén augusztusban 170 éve annak, hogy az 1848–49-es magyar szabadságharc az orosz és osztrák katonai túlerővel szemben elbukott, és a magyar honvédség Világosnál letenni kényszerült a fegyvert. Erre gondolva eszembe jut egy 98 esztendőes aggastyán, aki 1916-ban hunyt el, tavaly volt születésének kétszázadik évfordulója. Hányatott, megalázott élete, félremagyarázott szerepe ellenére maga volt a szabadságharc rettenthetetlen katonai vezére: Görgey Artúr tábornok. (Neve Görgei formában is használatos – még egy feloldhatatlan vitapont személye körül.)

Sokáig – és sokak tudatában még ma is – a magyar szabadság elárulója. Az a „gazember”, akiről Vörösmarty Mihály ily költői sorokat hagyott az utókorra:

ÁTOK

Görgeinek híják a silány gazembert,
Ki e hazát eladta cudarúl.
Kergesse őt az istennek haragja
A síron innen és a síron túl.

O százezernyi hős fiak vezére,
Dicső, ha győz, dicső, ha elesik,
Ki úr leendett, milyennél nagyobb nincs,
Meghajlott a lábtúrta fővenyig.

Kezében volt az ország szíve, kardja,
S ő mint pofon vert, megrugdalt inas,
Feladta gyáván mind e drága kincset,
Bérért vagy ingyen, mindenképen gaz.

Hallgatnak ágyuink, a puska nem szól,
E némaság oh mily rémületes!
A hajdu nem küzd, a megjött huszárnak
Kardján most nem vér – csak köny csergedez.

Harc nélkül, alku nélkül így elesni!
Egymásra néznek a bús harcfiak
S a hitszegő vezérre szíveikben
Kihalhatatlan átkot mondanak.

„Isten, vagy ördög – így kérdik magokban –
Melyik teremté ezt a Görgeit?
Ily férget isten soha nem teremthet,
Ezen megtörnék emberben a hit.

Hervadjon a fű, ahol megpihenne,
Akadjon fel, midőn a fára néz,
Enyhet ne adjon éhe, szomja ellen
A föld, s ne nyujtson soha emberkéz...

Kergesse őt a balszerencse, mint
Szilaj kutyák a felriadt vadat.
Éljen nyomorból, kínból mindhalálíg
S ha elhal, verje meg a kárhozat.

Gebe, 1849. október 10.

Dr. Kacziány Géza író és publicista (1915-ben a tábornok áruló bűnrészségét bizonygató tanulmányt tett közzé, amelynek argumentumait 1936-ban egy újabb füzetrel toldotta meg) úgy véli: a *Szózat* bujkálni kényszerülő költője az október 6-ai gaztett közvetlen hatása alatt üthette meg ezt a szokatlanul erős hangot. Gyanítja továbbá, hogy Vörösmartyt személyes okok is vezethették Görgey fölött pálcát törni, aki úgymond ellenséges viszonyban állt Perczel Mórral, Vörösmarty egykori tanítványával. Kacziány szerint Vörösmartyn kívül más költő óvakodott tollára venni a Görgey nevet, talán csak az egy Gyulai Pál kivételével, aki 1849-ben „*Világosnál, Világosnál huszárok könnyeznek...*”

kezdetű versében előbb árulónak mondja Görgeyt; később a vers e kitételét elhagyta, és még később *Romhányi* című költeményében már megtiport hőst emleget vele kapcsolatban.

Jeles huszadik századi írónk, Móricz Zsigmond több ízben is markánsan önálló véleményt fogalmaz meg a Görgey-kérdésben a *Nyugat* hasábjain, bevallott rehabilitációs szándékkal: „Ha gyermekkorom magyar világának félistene Kossuth volt – írja –, akihez szinte imádkoztak, mint az üdvözítők egyikéhez, akkor ugyanannak a kornak megtestesült ördöge, sátánja, mefisztója Görgey volt, akiről csak a legmélyebb megvetéssel nyilatkoztak, s a legenyhébb, amit róla mondtak, az volt, hogy: »hogy nem akad egy tiszta szívű magyar ember, aki bunkóval verje agyon az árulót.«... Csak később, egyetemi éveim után, ismerkedtem meg a Görgey-kérdéssel jobban, s mire harmincéves lettem, regényt akartam írni 48-ról, amelynek már Görgey volt a hőse. Ekkor történt, hogy miután már hatalmas könyvgyűjteményt állítottam össze a forradalomra vonatkozó művekből... váratlanul megjelent magyar nyelven Görgey Artur: »*Mein Leben und Wirken in Ungarn, im Jahre 1848/49*« (*Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*) című könyve...” Hatására az író 1912 tavaszán feleségestől keresi fel a már agg vezért: „Én akkor nagyon benne voltam könyvének a legmélyebb érzéseiben, életének valósággal a titkait éreztem, s minden szó, amit mondtam, pontosan gyűjtött, s a tábornok nemsokára csodálatos, vallomásszerű szavakat dördült ki magából. Pillanatok alatt oly közel voltunk a legfőbb problémáknál, mintha együtt éltünk volna a nagy időben... Hatvanhárom éve élt már egyedül lelkének titkaival, s most, egy-egy szó bombájára, kitört belőle a védekezés, a titkok leleplezése. Örök kár, hogy akkor pontosan le nem írtam az összes szavait, de bele akartam építeni a Regénybe... Aztán nemsokára jött a Világháború, s epizóddá mosta a szabadságharc hőskorát.”

Az 1912-es emlékezések hőfokán, még a Görgey Artúrnál tett látogatás ihletett hatása alatt, patetikusan fordul a közvéleményhez: „Hogy is dobhatna egy ember akkora bukásba egy egész nemzetet? Hát egyes emberek kezében van a nemzetek sorsa? Hát lehet isten egy ember, aki ronthat, teremthet száz világot? Hát a Napóleonok egy parányi golyóba szorult emberész által lehetnek országok sorsintézőivé? Nem a tömegek lelke dob ki önmaga élére vezetőket? S nem az emberiség nagy áramlatai sodornak végig a nagy történelmi fordulókön?

S csak e most fölidézett nagy idők is nem az ismeretlenség vak homályából, a kövekből teremtette a nemzeti szükség számára a tízezernyi hősoket? Döbbenjen meg a magyar nemzet, ha agya tisztaságában ráeszmél, mekkora jogtalanságot tön egy emberrel, egész magának egy elenyésző semmi parányával! Egy ártatlan fiával, akit a történet immár tisztára is mosott a rádobott nagy, mindennél nagyobb vád alól.”¹

A Móricz által könnyelműen elodázott regény végül sose készült el, viszont a magyar szellemiség legjobb képviselőit továbbra sem hagyta nyugodni a megfejthetetlennek tűnő titok: hogyan lehet egy hős egyúttal megátalkodott áruló is?

Az sem véletlen, hogy még 2009-ben is ehhez hasonló kérdések megfogalmazásával találkozhattunk március 15-e tájékán: „1849. augusztus 13-án Világosnál Görgey Artúr tábornok a honvédsereg főerőivel (mintegy 30 ezer emberrel, 144 löveggel) feltétel nélkül letette a fegyvert Rüdiger orosz lovassági tábornok előtt. Vajon a magyar történelem legszörnyűbb árulása volt-e, amit az akkor 31 esztendőös hadvezér tett? Ma már tudjuk: a zseniális hadvezérnek nem volt más választása.”²

2.

Mit is tudunk „ma már”? Szedegessük össze apránként az idővel ugyancsak felduzzadt Görgey-irodalomból.

Nyilvánvaló, hogy Görgey tábornok részletes emlékirata (*Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*) alapos forrásmunkának, hiteles dokumentumnak bizonyul. Katona Tamás, aki értőn megszerkesztette az eredetileg németül írt és Görgey István által magyarított emlékiratot, és aki sajtó alá rendezte az azóta közkinccsé vált, az interneten is szabadon elérhető magyar szöveget, a mű elé írt előszavában egyebek mellett megjegyzi: „Ideje felébrednünk. Ideje való érdemei és hibái szerint megítélnünk az utóbbi évszázadok bizonyára legnagyobb magyar hadvezérét, akit újra meg újra ki akartak tagadni – rövidlátó politikai haszonlesésből – a magyar történelem értékei közül, akinek a szobrát ledöntötték, hogy anyagát beolvasszák egy

1 Móricz Zsigmond: Az élő vértanú. Március tizenötödiki beszéd. In *Nyugat*, 1912/5.

2 Kurcz Béla: *Görgey: egy mítosz vége*, https://hvg.hu/velemen/20090315_gorgey_arulo (utolsó megtekintés: 2019. június 21.)

másik, azóta szintén ledöntött szoborba. Ideje megszívlelnünk azt, amit Jászi Oszkár írt még a millennium évében Görgey Artúrról szóló esszéjének a bevezetésében:

»Minden jogérzet fölháborodik az emberben, ha látja, hogy egy férfiút, ki nemesen, önzetlenül, életét minden pillanatban kockára téve küzdött a hazáért, ki megmentette a magyar fegyverek becsületét a legválságosabb időkben, s a végveszélyben azt, amit még meg lehetett menteni: egy szebb jövőre vezethető eszmét, történelmi tanulságot – hálaképpen erkölcsi szörnyeteggé tették az utódok szemében; hogy azt a férfiút, kit minden más nemzet legjobbjai közt tisztelne, kinek egy boldogabb kor beköszöntésével, mint annak egyik előharcosának, a hálás nemzet a közéletet vezető faktorok között fényes helyet biztosítana, a legrettenetesebb váddal: a hazaárulás vádjával sújtja.

Ez az első ok már egymaga minden jóérezsű ember előtt igazolná e könyvet.

De én ennél az elsónél sokkal fontosabbnak tartom a másodikat. A Görgey elleni vádoló hadjárat meghamisította a históriát. [...] A tündérmese gyermeknek való, de egy országnak nem mese kell, hanem történelem!«

A tábornok dédunokája, Görgey Gábor író (a keresztségben amúgy maga is Artúr, ám íróvá válásakor a Gábor nevet felvéve így érvelt: „Keresztneveimet a nyilvánosság előtt a nagy előd iránt érzett tisztelet, a történelmi *foglalt* névnek szóló tapintat parancsára változtattam meg.”) egy jegyzetében elmondja: a személyéhez társított „áruló” szitokszó végigkísérte ifjú éveit, „amikor még nem tudtam, csupán ösztönösen éreztem (én is reflexszerűen), hogy itt valami nincs rendjén e váddal... Mindenek előtt az érdekelt: miért volt nekünk, magyaroknak annyi árulónk? És rá kellett döbbernem, hogy a mi nemzetárulóink nem kis része valójában *kinevezett áruló*”.³

A történészek zöme jó ideje már részleteiben is tisztázta a kérdést, miszerint Görgey Artúrral kapcsolatban sajnálatos történelmi félreértés (félremagyarázás?) történt, de a köztudatban az „átok” tovább munkál, és még vannak, akik ma is hiszik az olyan koholt meséket, amik jó ideje szanaszét terjedtek az országban a szabadságharcról és annak hőseiről. Ilyen az alábbi „történet” is, bár elsősorban a szintén

3 Görgey Gábor: *A hazaárulásról*, Magyar Nemzet, 1994. március 5.

legendákkal éltetett Petőfi Sándorról szól, de Görgeyhez is jócskán köze van, s gyermetegségén túl a reá szórt rágalmak dimenzióit jellemzi: „Nem halt meg Petőfi a csatában. Kijött a csatából. Csabára ment, ott hallotta, hogy Görgei lepaktázott az ellenséggel. Gyorsan kocsira ült Petőfi, hogy elmenjen Világosra, agyon akarta ütni Görgeit. Mentek kocsival, eltört a kocsi alatta. Kovácsot hívtak, megcsinálták, mentek tovább. Megint eltört alatta a kocsi, megint megcsinálták, harmadszor is eltört a kocsi. Szidta Petőfi a kovácsokat, hogy miattuk nem tud elmenni Világosra, de csak eljutott. Mikor odaért, hallotta, hogy Görgei már eladta a magyar sereget és a tizenhárom tábornokot. Petőfi mikor meghallotta, vett egy kocsi diót, éppen dióverés ideje volt, megfúrta a diókat, minden dióba tett egy cédulát. Vers volt a cédulákon, le volt írva minden, hogy árulta el Görgei Magyarországot és a tizenhárom tábornokot. Akkor elment bujdosni az országba Petőfi, felöltözött svábnak, mint aki diót árul, járt a szekérrel, árulta a diót. Az emberek megvették a diót, eltették, és amikor jött karácsony, diót törtek, akkor tudta meg az egész ország, kicsoda Görgei, milyen nagy áruló. Gondolkoztak az emberek, hogy jött a cédula a dióba, eszükbe jutott a sváb, aki árulta, tudták már, hogy Petőfi volt. De Petőfi sehun se volt már, többet se látták.”⁴

Móricz Zsigmond, végleg lemondván tervezett Görgey-művéről, sokáig még utána is hosszasan érdeklődött az agg tábornok sorsa felől. Móricz Virág úgy emlékszik, hogy a Visegrádon megtelepedett Görgey család számos alkalommal megfordult Gyulai Pálék leányfalusi birtokán, s egy jellemző epizódot is megörökít: Móriczot „érdekelte a leányfalusi parasztok minden, Görgeyre vonatkozó szava. A kocsis, aki elmesélte, hogy Visegrádon járt fáért. Ahogy elhajt a Görgey kertje előtt, látja odabe az árulót. Bekiált neki: dögölj meg, kutya, eladtad a hazát! – Görgey beszaladt a házba puskáért, de mire előhozta, ő már messze járt... Apám azt is tudta, hogy nem puskáért szaladt be Görgey, hanem azért, mert megijedt. Elmondta azt neki egy ember, aki soká kerti napszámos volt Görgeynél, hogy bújt az emberek elől, s milyen nehéz volt a kertjébe embernek bejutni.”⁵

4 A Dienes András Petőfi-kutató által gyűjtött népi legendákból; adatközlő: Virág János, Csigapuszta (Ifjúsági Magazin, 1985).

5 Móricz Virág: *Apám regénye*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Ilyen és ehhez hasonló konfliktusokban nem szűkölködött a volt tábornok 1849 utáni élete. Igaz, Világos után több mint egy évtizedet töltött klagenfurti kényszerlakhelyén, de a Vörösmarty-féle átok mennyi jele ott is utolérte. Sokáig nem kaphatott képesítésének megfelelő hivatalt, s később is csak polgári munkát vállalhatott különböző ipari létesítményeknél – így került a Lánchídhöz, majd később kétkezi munkásként a Torda melletti vasúthoz, továbbá a segesvári alagút építéséhez, mialatt szembe kellett néznie környezeté személyének szóló gyűlöletével is. Katona Tamás történész, Görgey Artúr 48-as memoárjának szerkesztője feljegyzi: egyszer az egyik állomáson fáradtan lefeküdt egy padra szundítani, mire a helyiek nekibuzdulva, mindjárt agyon akarták verni, de annyira nyugodtan aludt, hogy elszégyellték magukat a hirtelen felbátorodott hazafiak. Hasonló atrocitás érte Pozsony környékén, ahol szintén vasút- és alagútépítéssel kereste a megélhetését az utászként is képzett volt katonatiszt: egy felheccelt munkás ásójával sújtott felé, megbüntetni szándékozva az „árulót”, ám Görgey kivédte a csapást, és csak ennyit jegyzett meg: „Megbocsájtok, mert nem tudja, mit csinál.”

De ezek amolyan „egyszerű” népi reakciók, indulatok megnyilvánulásai voltak. Az első igazán súlyos „követ” – egy, a vidini száműzetésből küldött levele formájában – az egykori harcostárs, Kossuth Lajos dobta feléje. (Hogy miért, ma már, másfél évszázaddal a történetek után, senki sem tudja pontosan megmagyarázni...) A további „kőhajítások” pedig ennek a következményei.

3.

Kossuth Lajos levele terjedelmes, enyhén kofaasszonyos bőbeszédűséggel megírt vádirat, egy tehetetlen vezető zsörtölődéseként hat alantasával kapcsolatban, akiről összehordja mindazon kedvezőtlen, tényekként bemutatott érveket, amelyek végül egyetlen súlyos vádba torkollnak: „Vége van, a dicsőségnek egy fényes meteorja volt. Letűnt. Külelenség ellen meg tudtam védeni nemzetemet. Belárulás ellen nem. Talán ha Robespierre lettem volna. De ez lenni nem tudtam, nem akartam, s mondhatlan szerencsétlenségemben is emel a gondolat, hogy kezem vértől mocsoktalan.” Önigazolása mellett pedig akkurátusan felsorakoztatja a vádjait: Görgey hatalomra tört; Görgey katonának sem volt tökéletes, mert jobb taktikus, mint stratégá (a foci világában

ez úgy néz ki, mintha valaki többet cselezne ahelyett, hogy összehangoltan támadna); Görgey a nyertes csaták után megpihent ahelyett, hogy azonnal folytatta volna a támadást; Görgey kegyetlenül szigorú vezető; Görgey nem híve a demokraciának, királpárti; Görgey lenézi a máról holnapra harcosokká avanszált népfelkelőket és mindenkit, aki nem hivatásos; Görgey konspirál; Görgey az oroszokkal lepaktált; Görgey cserben hagyta Nagy Sándor József nevű tisztjét és csapatát Debrecennél; Görgey letette a fegyvert Világosnál ahelyett, hogy más megoldást választott volna a bukott szabadságharc végjátékául; Görgey a kivégzett 13 mártír elárulója...

Olyan vádpontok ezek – s egy részüket még föl sem soroltuk –, amelyek arra engednek következtetni, hogy aki megfogalmazta őket, már jó ideje görbe szemmel figyelte a hadsereg vezérét, és egyáltalán nem volt meglepődve vele. Pedig a későbbi megnyilatkozásokból az is kiderül: Kossuth és Görgey nagyjából egyet akartak – a szabadságharc győzelmét. Csakhogy Kossuth a forradalom eszközeit – s mindenekelőtt a lelkesedést, a lelkesítést – próbálta tartósítani, Görgey pedig a hadviseléshez kívánt megfelelő eszközöket, fegyvert s élelmet, de úgy, hogy az ne szabadrablást, a lakosság kifosztását vonja maga után.

Varga József történész, az Országos Levéltár egykori igazgatója az 1980-as évek elején egy rádióadásban így fogalmazott a világi fegyverletétellel kapcsolatban: „A cári és osztrák csapatok által augusztus 10-én, 11-én északról, nyugatról és délről már körülkerített Görgeynek, ha mindent számba veszünk, öt lehetőség állt rendelkezésére. Az egyik: a maga hűszegynéhány ezerre leolvadt seregével vagy a cári csapatokkal, vagy az osztrák csapatokkal veszi fel a harcot, és megkísérel vagy győzni, vagy áttörni. Igen, de a harcfelevétel az áttörésnek, de különösen a győzelemnek semmifajta reményével nem kecsegtetett, az adott erőviszonyok és a szembenálló seregek létszámát illető nagyfokú aránytalanság miatt. A másik lehetőség az volt Görgey számára, hogy miután már felad minden reményt, napiparancsban egyszerűen kihirdeti a sereg feloszlását azon az alapon, hogy fusson, ki merre lát. De vajon egy ilyen lépés esetén nem vonja-e magára és tisztársaira azt a vádat, hogy rútol cserbenhagyta közkatonaít, a honvédsereget? A harmadik lehetőség az lett volna, amit közvetett, burkolt formában Paszkevecs tanácsolt neki: forduljon Haynauhoz, és igyekezzék vele tárgyalni a békés befejezésről. Csakhogy kérdéses, hogy

Haynau, aki az említett körülmények és okok folytán ebben az időben már a fölény, az erő pozíciójában volt, késznek mutatkozik-e bármifajta tárgyalásra, és ha igen, hajlandó-e eltérni, hogy Görgeyék a tárgyalásokat olyan hosszú időre elhúzzák, amikorra esetleg megérkezik a bécsi minisztertanácsnak az uralkodó által is jóváhagyott azon engedélye, amely ilyen tárgyalásokat – persze megszabott keretek között – Haynau-nak engedélyez. A negyedik lehetőség az volt, hogy a Maros mentén, ahol még nyitva állt előtte az út, Erdélybe vezetni meglehetősen demoralizált, (...) létszámban is nagyon megcsappant seregét. De mit kezd vele Erdélyben? Beveheti magát az erdélyi hegyek, havasok közé, de honnét szerez élelmiszert, hadianyagot és egyéb utánpótlást? Honnan szerez olyan környezetben, amelynek lakossága többségében majdnem egy éven keresztül éppen a magyar szabadságharc seregeivel állt véres küzdelemben. Ráadásul az ekkorra már csak törmelékké vált erdélyi magyar haderőt keletről nyugati irányba szorították az osztrák és a cári seregek. Végül az utolsó lehetőség az volt, hogy kegyelemre, azaz feltétel nélkül kapitulál, mégpedig vagy Haynau vagy Paszkevic serege előtt. Mint ismeretes, Görgey az utóbbi mellett döntött.”⁶

Görgey Artúrt, érthetően, mélyen lesújtotta Kossuth vádaskodása, de nem vette fel rögtön a kesztyűt. Praktikus, higgadt fővel próbálta áttekinteni a vádak mögött rejlő valóságtartalmat. Tapasztalt emberként tudta: szél fúvatlan nem indul. És azt is, hogy a szél ellen nem érdemes... kisdolgozni.

Görgey Gábor, akit íróként ugyancsak élénken foglalkoztatott dédnagyapja történelmi alakja és sorsa (pár éve *Görgey* címmel drámát is írt róla, amelynek gondolatát hosszú éveken át dédelgette magában), már idézett jegyzetében így fogalmazott: „Gyakran elképzelttem Görgey Artúr helyzetét Világos után: Úristen, mit lehet itt megmagyarázni, logikus okfejtéssel egy illúziókba hajszolt nemzet csalódottságának keserű tengerében? Mit számítanak a tények, az okos érvek, amikor az önbecsülésében megingott nemzet kollektív traumájában olyan mentőöv érkezik, mint Kossuth hírhedt vidini levele, mely először fogalmazza meg nyilvánosan, hogy Görgey áruló? Mit számít, hogy ami Világosnál történt (megelőzve egy túlerővel bekerített sereg tízezrei-

6 Varga József: *Olvastam valahol... II. Történések a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban*, Budapest, 1984, RTV Minerva.

nek, meglehet, hősies, de értelmetlen halálát, hiszen az Ügy már elveszett): mindabban Kossuth menekülése előtt megállapodott Görgeyvel? Mit számított már Pákozdi, a dicsőséges téli hadjárat, a tábornok agyig hatoló komáromi fejsebe? (Tábornokok ritkán sebesülnek, ilyesmi ugyanis csak a frontvonalban kapható.) A Kossuth által kimondott hazaárulás lincshangulatában már csak az számított, amit Görgey Artúr a *Gazdátlan levelek* 1867-es előszavában ironikusan így jellemez: »...kötelessége minden ildomos népvezérnek jó eleve gondoskodnia... a ki nem kerülhető catastrophának alkalmas bűnbakjáról (villámhárítónak), akár csak a végett is, hogy immár megszokott vezére nélkül ne maradjon a nép, mikor majd beállanak a catastropha szülte nehéz napok.«

4.

Görgey Artúr és a magyar szabadságharc sorsa legjobb íróinkat máig nem hagyta nyugton. Móriczról ugyan már tudjuk, hogy félretette tervét, viszont Illyés Gyulának két művében is sikerült megörökítenie Görgey alakját, illetve értelmeznie a Görgey-kérdést magát. Az 1950-ben írott *Két férfi* című regényben az „áruló” tábornok még csak mellékalak, egy a sok közül, mert főhősnek Bem van odaállítva – mint olyan katona, aki nem csak a szabadságharcnak, de a forradalomnak is elkötelezett. Olyan katona, aki mit sem törődik a rendelkezésére álló eszközök hiányával, hanem pusztán lelkesedésből, meggyőződésből harcol, mert *kell!* És így halmoz győzelmet győzelemre... (Igaz, a tények ennek némileg ellentmondanak, de regényben minden lehetséges...) Jellemző epizód a lengyel hadfi bemutatkozása Kossuthnál, amint előadja hadvezetői programját:

„Bem ujján mutatja:

– 1. Egyesíteni rögtön a zsarnokság minden ellenségét, megszüntetni a szabadság hívei közt a viszályt. 2. Támadni, mindig, azonnal. A forradalomban a megállás fél vereség. A visszavetített kép most a jaegerzeileni barrikádokon mutatja: a bécsiek – Bem érvelése ellenére – azt a hibát követték el, hogy akkor is csak védekeztek, amikor támadhattak volna. 3. A népet azonnal részeltetni a szabadság áldásaiban. Azonnal megadni neki, amit kívántak. És kívánnak. És kívánhatnak. Vagyis ne csak szavakat. A jobbágnak például most nemcsak jogot, hanem földet is!

Kossuth meghökken.

- Földet?

- Ez a legfontosabb. Aztán - 4. A tüzéség! A háborút ezentúl az nyeri meg, aki legelőször a távolságot legyőzi. (...)

Kossuth közben jegyzetfüzetébe leírta Bem fontosabb mondandóit, röviden, pontokba szedve, mintegy csak emlékeztetőül; odaírta azt is: 1848 október. Aztán:

- Tábornok úr alkalmasnak tartaná magát e hadsereg vezényletére? Elvei - lefegyverzőek!

- Hadd mutakozzam be előbb tettel is! Melyik az ország legveszélyeztetettebb pontja? - s a térképhez indul.

- Erdély. Csaknem elveszett. Azt sem tudjuk, vannak-e még ott harcképes csapataink. Tábornok úr elfogadná ezeknek a csapatoknak...

- Elfogadom az erdélyi magyar csapatok parancsnokságát. Mikor indulhatok?"⁷

Ehhez a talpig eszményített katonához csatlakozik Illyésnél a még eszményibb Petőfi, aki e hadászati elgondolás felkent képviselője. Hozzájuk képest Görgey valóban csak egy merev, német katonatiszt, aki a szabályok mögé bújva harcol... A regény - mely inkább egy kidolgozatlan filmforgatókönyvre emlékeztet - beállítása ezáltal a Kossuthot eszményítő és Görgeyt lekicsinylő politikai kurzusnak próbál megfelelni. Szerencsére Illyés Gyula, ha utólag is, hamarosan belátja ezt, és az 1953-ban született *Fáklyaláng* című drámájában már egyenlő vitafelekként állítja színpadra Kossuth Lajos és Görgey Artúr alakját a szabadságharc végső, már tragikussá vált fordulatai közepette. Sajnos a két 48-as vezéralak ezúttal is két szembenálló pólusként lép fel, mindegyik a maga igazát hajtogatja, és vitájuk inkább kölcsönös vádaskodásra emlékeztet, mint két felelős államférfi konstruktív szó-párbajára.

1954-ben Németh László *Az áruló* című drámájában nyúl a témához. Az erőteljesen lélektani elemzésre épülő műben alig van némi cselekmény: amolyan könyvdráma ez, amelyben a főhős Görgey klagenfurti száműzetésében arra keresi megszállottan a választ, miért tartják őt honfitársai árulónak. Környezete próbálja őt lebeszélni arról, hogy

7 Illyés Gyula: *Két férfi*, Digitális Irodalmi Akadémia - http://dia.pool.pim.hu/xhtml/illyes_gyula/Illyes_Gyula-Ket_ferfi.xhtml (utolsó megtekintés: 2019. június 21.)

mindenáron bűnösnek higgye magát, de a magába szálló tábornok szerint egy dolog az, amit az ember tud és hisz magáról, és egészen más az, aminek a többiek szemében látszik. Az oko(ka)t keresi, amiért nem fogadják el az ő logikáját, és ez csak úgy sikerül, ha elsősorban saját tetteit, érzéseit, gondolatait elemzi hideg fővel.

Ausztriai posztógyáros házigazdájával, illetve az őt önzetlenül támogató István öccsével folytatott önkínzó viták során jön rá arra, hogy ha gyötrelmei elől a megváltásnak tűnő öngyilkosságba menekülne, úgy vádlóinak rágalmaikat igazolná be. Hosszasan diktálja öccsének a 48-49-es évekre visszatekintő emlékiratait, de közben nem hisz a saját mentségében: „Mert én abban csak az igazságot igyekszem írni. S az igazság szürke, sokágú, nem olyan riktó, mutatós, egyszerű, mint a hazugság... A hazugság sokkal jobban hasonlít az igazsághoz, s ahhoz, amit az emberek az igazságtól várnak, mint maga az igazság.” Meggyőződése, hogy könyve „még jobban meg fogja győzni nemcsak ellenségeimet, de az egyelőre ide-oda lengő tömeget is: hogy az vagyok, aminek mondanak... Magyarországnak szüksége volt egy árulóra, s azt bennem megtalálta... Ha a magyar olyan nagy, mint az angol, vagy olyan karakteres, mint a holland vagy a svájci – a Világos utáni csapásban találta volna meg föltámadásához a serkentést. Annak a népnek azonban, amely az ellenállásra csak úgy volt képes, hogy az én barátom legyőzhetetlenségéről s a világkonstellációk gyors kedvezéséről meggyőzte: az bukásában csak úgy őrizheti meg önértetét, ha tovább hisz ebben a legyőzhetetlenségben. S ezért kell Görgey Artúrnak árulónak lenni.”⁸ A dráma vége felé elhangzó kulcsmondatok természetesen az író képzeletében fogantak meg, de bátran tekinthetjük azokat a megrágalmazott tábornok valódi sorsmotívumának.

5.

Minden korábbi irodalmi megközelítéstől eltér a Féja Géza 1974-ben megjelent Görgey-regénye, a *Visegrádi esték*. A terjedelmes mű mintegy tükörképe – ellentételezése – a szerző korábban született, *Kossuth Lajos* című monumentális pályarajzának, amely a szabadságharc nagy államférfiújának állít emléket. A *Visegrádi esték* viszont már behozza

8 Ilyés Gyula: Az áruló. In uő: *Szerettem az igazságot. Drámák, 1931–1955*. Magvető, Budapest, 1974.

Görgey hadvezér szemszögét is. A könyv alapötlete, hogy a Visegrádon élő kilencvenen túli tábornokot tíz estén át fölkeresi az akkor már halott Kossuth szelleme, és zavartalan kettesben végigvitázzák azt a két esztendőnyi életeseményt, amelyek során elvászthatatlanul harcos- és sorstársak voltak. Féja igyekszik mind Kossuth, mind Görgey nézőpontjából bemutatni az események-cselekedetek oksági hálóját. Ahogyan a mű egyik elemzője megállapítja: a könyvben „Kossuth többnyire vádol, lelkesen és igaza tudatában, távlatosan és jövőbe tekintően. Görgey értelmez, pontosít, józanul és visszafogottan. Van mit visszafognia, Kossuth szavaiból árad felé a szemrehányás, a bizalmatlanság, az eljátszott barátság keserősége. Görgey a fegyelmet és a kötelességtudást abroncsolta a benne is zabolátlanul működő indulatokra. Napról napra harcolnak, szenvedik és bizonyítják végig a másfél évet. A kimondott szavakat és az elharapott gondolatokat, a meglépett lépéseket és az egyhelyben topogásokat. Persze egymást vonják kérdőre, hiszen példátlan, ami történt: a nemzet élet-halál harcának másfél éve során az ország kormányzója és a hadsereg főparancsnoka összesen ötször találkozott személyesen, az utolsó találkozás a bukás előestéjén esett. Nem ugyanazt a nyelvet beszélik (...) Alig van a kormányzónak olyan elképzelése, amellyel egyetértene a fővezér. Hiba, tévedés, félremagyarázás, bizalmatlanság, de még inkább pletyka, szándékos elhallgatás, a lejáratás szándéka.”⁹

Az írói árnyalás, az egyenlő távolságtartás segít Féjának az élesen különbözőre torzított korábbi jellemképeket életesen egymáshoz hangolni, rámutatva mind Kossuth, mind Görgey mulasztására, akik a kétféle világlátásba belekényszerülve nem tudtak egy akarattal túllépni saját magukon – a közös ügy érdekében.

A kései dédunoka – mára maga is jócskán idős író – azért tartja most is közügyien időszerűnek, figyelmeztetőnek felmenője tragédiáját, mert úgy látja, az *áruló* jelző osztogatása továbbra is szerencsétlenül mindennapi gyakorlat; vagy legalábbis könnyen kéznél van – nem csak Magyarországon, de Közép-Európában is. A mutogatással, a vétkek másokra háritásával ideig-óráig lehet ugyan hangulatot és pozíciót nyerni, de nem illik sem a békeidőkhöz, sem a demokráciához. Figyelmeztető sorait Görgey Gábor még 1994-ben vetette papírra, de

9 Lukáts János: Két ősz magyar összehajol. In *Zempléni Múzsza*, 2005/1. (tavasz)

az azóta eltelt két évtized nem sokat javított a helyzeten. Talán ezért is tartotta fontosnak, hogy bár maga is jócskán benne van a korban, ne odázza el megírni a dédnagyapjáról szóló drámát, amelynek ősbemutatóját 2015. március 26-án tartották az egri Csokonai Színház stúdiószínpadán.

6.

Továbbra is nyitott a kérdés: viszi-e előre a szellem, az irodalom, a könyv a világot tisztánlátás dolgában, hogy a magyarság megfogadja-e Görgey Gábor intelmét: „Legyünk végre *áruló*termelő helyett *áruter*melő nemzet.”

Ránk férne.



Fehér csend, 2013 (60 x 55 cm, olaj, vászon)